Elemi statisztika fizikusoknak

Pollner Péter

Biológiai Fizika Tanszék

pollner@elte.hu

4-6. fejezet
Valószínűségek kiszámítása szimulációval

Kulcsfogalmak

Ebben a fejezetben egy másik módszert mutatunk be a valószínűségek kiszámítására, amivel az előző fejezetekben bevezetett formális módszerek nehézségeit ki lehet kerülni.

Definíció

Egy folyamat szimulációja egy olyan másik folyamat, ami ugyanúgy viselkedik, mint az valódi (jó közelítéssel).

Szimulációs példa (nagyon egyszerű példa)

Nemek (F,N) szelekciója Ha valamilyen nemi szelekciós módszert tesztelünk, akkor tudnunk kell, hogy mi a valószínűsége annak, hogy 100 újszülött közül legalább 60 lány, feltéve, hogy a fiú és lány születések egyforma gyakoriak.

Találjunk ki egy egyszerű szimulációt, amivel ki tudjuk számítani ezt a valószínűséget!

Példa: Generáljuk 100 újszülött nemét

1. megoldás:

- Dobjunk fel 100-szor egy érmét és

fej = nő
írás = férfi

F	F	Í	F	Í	Í	F	F	F	F
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
nő	nő	férfi	nő	férfi	férfi	nő	nő	nő	nő

2. megoldás:

- Generáljunk 0 és 1 sorozatokat egy számítógéppel, ahol

0 = férfi
1 = nő

0	0	1	0	1	1	1	0	0	0
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
férfi	férfi	nő	férfi	nő	nő	nő	férfi	férfi	férfi

- Generáljunk nagyon sokszor (N alkalommal) 100 db véletlen 0 vagy 1 számot 50-50% valószínűséggel (vagy pl. 51,12% - 48,88 %).
- Számoljuk meg hányban van 60 vagy több 1-es (N_{60} alkalommal).
- P(60 vagy több lány 100 születésből)=N_{60}/N

Véletlen számok

Sok szimulációban, véletlen számokat használunk a valóságos események szimulációjára. Különböző véletlen szám generálási módszerek:

- **Véletlen számok táblázata**
- **Excel (VÉL() függvény, 0 és 1 között egyenletesen)**
- **C (y=random(100)) véletlen 0 és 100 közötti egész egyenletesen**

Szimuláció ellenőrzése

Valóban véletlenek-e a számok, vagy elértük a véletlenszám-generátor határát? Pl. vannak-e nem-várt periodicitások?

A modell megfelel-e a tapasztalatoknak, előzetes ismereteknek?

Pl: kocka dobás eredményének szimulálása azonosan valószínű számok generálásával?

1 db kocka esete?

2 db kocka esete?

Összefoglalás

Ebben a fejezetben megvitattuk a:

- **Szimulációkat.**
- **Véletlen szám generálást.**

5. előadás
Valószínűség eloszlások

5-1 Áttekintés

5-2 Véletlen változók

5-3 A binomiális eloszlás

5-4 A binomiális eloszlás átlaga, varianciája és szórása

5-5 A Poisson eloszlás

6-1 Áttekintés

6-2 A normális eloszlás

5-1. fejezet
Áttekintés

Áttekintés

Alap filozófia:

A valószínűség eloszlások azt írják le, hogy valószínűleg mi fog történni és nem azt, hogy valójában mi történt.

Pl: kockadobás

5-2. fejezet
Véletlen változók

Kulcsfogalmak

Ebben a fejezetben bevezetjük a valószínűségi eloszlás fogalmát, ami megadja egy változó véletlen által meghatározott értékeinek a valószínűségét.

Figyelembe veszi, hogy egy adott kimenet gyakran következik-e be, vagy pedig egy szokatlan értékkel van dolgunk, ami ritkán fordul elő véletlenül.

Definíciók

- **Véletlen változó**

  egy változó (tipikusan *x* vagy *k* jelöli) aminek az egyes számértékeit a véletlen kísérlet véletlenszerű kimenetei határoznak meg

- **Valószínűség eloszlás**

  egy olyan leírás, ami a véletlen változó minden egyes értékéhez hozzárendeli annak valószínűségét; gyakran grafikonként vagy táblázatként vagy képlettel van kifejezve

Definíciók

- **Diszkrét véletlen változó**

  vagy véges sok, vagy megszámlálhatóan sok számú értéket vehet fel

(nominális, ordinális változók is!)

- **Folytonos véletlen változó**

  végtelen sok értéket vehet fel, melyek valamilyen folytonos skálán megadható mérés eredményeiként adódnak

Példa

- Texasban, Hidalgo járásban annak a valószínűsége, hogy az esküdtszék 12 tagja közül hány Mexikói-Amerikai. A lakosság 80%-a Mexikói-Amerikai.
- Szokatlan-e, hogy egy esküdtszék 7 tagja Mexikói-Amerikai vagy nem?

Grafikonok

A valószínűség hisztogram nagyon hasonló a relatív gyakoriság hisztogramhoz, de a függőleges skála most a valószínűségeket mutatja.

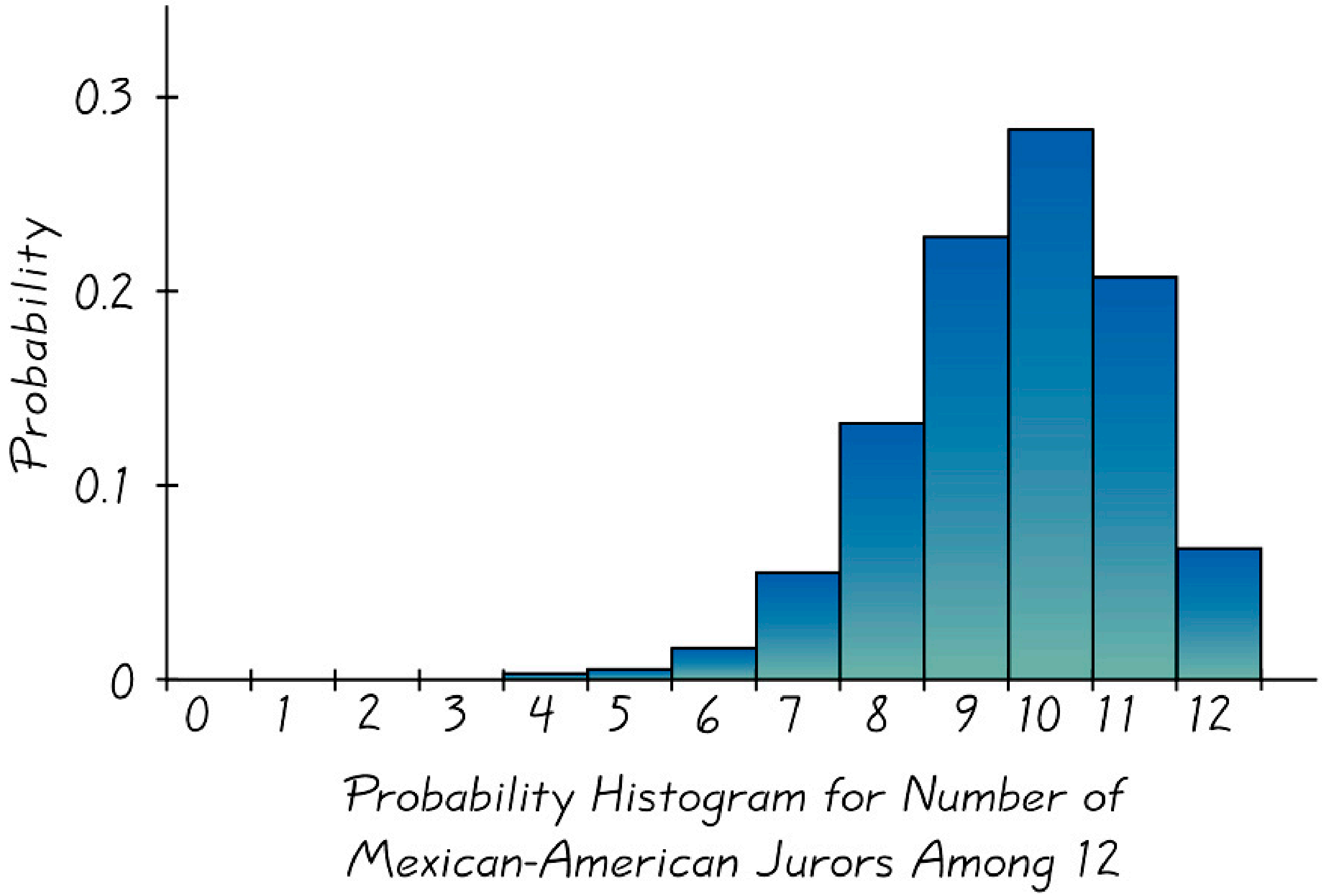

A valószínűség eloszlás fontos tulajdonságai

$$\sum P(x) = 1$$

ahol *P* pozitív értékeket vehet fel.

$$0 \leq P(x) \leq 1$$

minden *x értékre.*

A valószínűség eloszlások átlaga, varianciája és szórása

$$\mu = \Sigma\, [x \cdot P(x)]$$ Átlag

$$\sigma^2 = \Sigma\, [(x - \mu)^2 \cdot P(x)]$$ Variancia

$$\sigma^2 = [\Sigma\, x^2 \cdot P(x)] - \mu^2$$ Variancia (rövidített)

$$\sigma = \sqrt{\Sigma\, [x^2 \cdot P(x)] - \mu^2}$$ Szórás

Definíció

Az x diszkrét véletlen változó várható értékét általában $E(x)$ jelöli, ami a kimenetek átlaga. Értékét úgy kaphatjuk meg, ha kiszámítjuk a $\Sigma\, [x \cdot P(x)]$ kifejezés értékét.

$$E(x) = \sum [x \cdot P(x)]$$

Ritkán előforduló értékek azonosítása

Az értékek nagy része az átlag 2 (3) szórásnyi környezetébe esik. Ezen kívül találhatók a ritka értékek.

A “szokatlan” értékek az alábbi határokon kívülre esnek:

A szokásos értékek maximuma = $\mu + 2\sigma$

A szokásos értékek minimuma = $\mu - 2\sigma$

A ritka értékek azonosítása

Ritka esemény szabály

Ha bizonyos feltevés mellett (mint pl. hogy egy érme szabályos) egy bizonyos bekövetkező esemény megfigyelése (mint pl. 992 fej 1000 dobásból) nagyon kicsi, akkor arra következtetünk, hogy a feltevés nem igaz.

- **Szokatlanul sok**: ***x*** **siker** ***n*** **próbálkozásból szokatlanul sok ha *P*(*x* vagy több siker) ≤ 0.05 (0.003).**
- **Szokatlanul kevés**: ***x*** **siker** ***n*** **próbálkozásból szokatlanul kevés ha *P*(*x* vagy kevesebb siker) ≤ 0.05 (0.003).**

Összefoglalás

Ebben a fejezetben megvitattuk:

- A leíró statisztika és a valószínűségek kombinálását.
- Véletlen változókat és eloszlásukat.
- Valószínűség histogrammokat.
- A valószínűség eloszlások tulajdonságait.
- Átlagot, varianciát és szórást a vsz. eloszlás esetén.
- A különös esetek azonosítását.
- A várható értéket.

5-3. fejezet
Binomiális Eloszlás

Kulcsfogalmak

A binomiális eloszlást akkor tudjuk használni, ha a kimeneteket két csoportra lehet osztani, mint elfogadható/nem elfogadható, túlélő/elpusztult stb.

Definíciók

A binomiális eloszlás akkor lép fel, ha a véletlen kísérletre a következő feltételek teljesülnek:

1. **Mindig fixen rögzített számú kísérletet végzünk .**

2. **A kísérletek függetlenek. (Bármely egyes kísérlet kimenetele nem befolyásolja a többit.)**

3. **Minden kísérlet kimeneteleit két csoportba lehet sorolni (általában sikeres és sikertelen).**

4. **A siker valószínűsége állandó a különböző kísérletekben.**

Jelölések a binomiális eloszlással kapcsolatban

S és **F** (success és failure) jelöli a két lehetséges kimenet csoportot; p és q jelöli az **S** és **F** valószínűségeit, azaz

$P(S) = p$ (p = az siker valószínűsége)

$P(F) = 1 - p = q$ (q = a sikertelenség vsz.-e)

siker = esemény bekövetkezése

Sikertelenség = nem az esemény következett be

Jelölések (folyt.)

n	jelöli a próbálkozások fix számát.
x	jelöli n próbálkozás közül a sikeresek számát, így x bármely egész szám lehet 0 és n között, beleértve a határokat is.
p	jelöli a siker valószínűségét egy-egy kísérletben.
q	jelöli a sikertelenség valószínűségét egy-egy kísérletben.
$P(x)$	jelöli annak valószínűségét, hogy pontosan x próbálkozás lesz sikeres n próbálkozás közül.

A binomiális eloszlás képlete

$$P(x) = \frac{n!}{(n-x)!x!} \cdot p^x \cdot q^{n-x}$$

ahol $x = 0, 1, 2, \ldots, n$

és

n = a kísérletek száma

x = a sikerek száma az n próbálkozásból

p = a siker valószínűsége egy-egy kísérletben

q = a sikertelenség valószínűsége ($q = 1 - p$)

A képlet indoklása

$$P(x) = \underbrace{\frac{n!}{(n-x)!x!}} \cdot \; p^x \; \cdot \; q^{n-x}$$

A pontosan *x* sikert tartalmazó kimenetek száma az *n* kísérlet esetén

Indoklás (folyt.)

$$P(x) = \underbrace{\frac{n!}{(n-x)!x!}} \cdot \underbrace{p^{x} \cdot q^{n-x}}$$

A pontosan *x* sikert tartalmazó kimenetek száma *n* kísérlet esetén

bármilyen sorrendben bekövetkező *x* siker valószínűsége az *n* kísérlet esetén

Összefoglalás

Ebben a fejezetben bemutattuk a:

- **A binomiális eloszlás definícióját.**
- **Jelölések.**
- **A képlet indoklása.**

5-4. fejezet
A binomiális eloszlás átlaga, varianciája, és szórása

Kulcsfogalmak

Ebben a fejezetben a binomiális eloszlás fontosabb tulajdonságait tekintjük át, kiszámítjuk az átlagát, a varianciáját és szórását.

Ugyanúgy mint eddig, a cél nem az, hogy ezeket kiszámítsuk, hanem hogy interpretáljuk és megértsük .

Diszkrét eloszlásokra vonatkozó képletek:

Átlag $\mu = \sum[x \cdot P(x)]$

Variancia $\sigma^2 = [\sum x^2 \cdot P(x)] - \mu^2$

Szórás $\sigma = \sqrt{[\sum x^2 \cdot P(x)] - \mu^2}$

A binomiális eloszlásra vonatkozó képletek:

Átlag $\mu = n \cdot p$

Variancia $\sigma^2 = n \cdot p \cdot q$

Szórás $\sigma = \sqrt{n \cdot p \cdot q}$

Ahol

n = a kísérletek rögzített száma

p = a siker valószínűsége

q = a sikertelenség valószínűsége

Összefoglalás

Ebben a fejezetben megvitattuk a:

- **A binomiális eloszlás átlagát, varianciáját és szórását.**
- **Az eredmény interpretálását.**

5-5. fejezet
A Poisson eloszlás

Kulcsfogalmak

A Poisson eloszlás azért fontos, mert nagyon gyakran használjuk ritka (kis valószínűségű) események eloszlásának leírására.

Definíció

A Poisson eloszlás egy diszkrét eloszlás, ami bizonyos események előfordulásának számát adja meg egy adott intervallumban. Az *x* véletlen változó az események előfordulási száma abban az intervallumban. Az intervallum lehet idő, távolság, terület, térfogat vagy hasonló.

Képlete:

$$P(x) = \frac{\mu^{x} \cdot e^{-\mu}}{x!} \quad \text{ahol } e \approx 2.71828$$

Példa

- Rutherford és Geiger (1910)
- Polonium radioaktív bomlása során az alfa-részecskék számát mérték
- 10.097 alfa részecske 52.16 óra alatt
- 0.0538 alfa részecske/másodperc

A Poisson eloszlás feltételei

- **Az *x* véletlen változó bizonyos események előfordulásának számát adja meg egy adott intervallumban.**
- **Az előfordulásoknak véletlenszerűeknek kell lenniük.**
- **Az előfordulásoknak függetleneknek kell lenniük egymástól.**
- **Az előfordulásoknak egyenletesen kell eloszlaniuk az intervallumon belül.**

Paraméterek

- **Az átlaga** μ.
- **A szórás** $\sigma = \sqrt{\mu}$.

Eltérés a binomiálishoz képest

A Poisson és a binomiális között a következő fontos különbségek vannak:

- **A binomiális eloszlás külön-külön függ a minta n méretétől és a p valószínűségtől, miközben a Poisson csak a μ átlagtól.**

- **A binomiális esetén az x lehetséges értékei $0, 1, \ldots n$, míg a Poisson eloszlásnál x lehetséges értékei $0, 1, \ldots$, felső határ nélkül.**

A binomiális közelítése Poissonnal

A Poisson eloszlással jól közelíthető a binomiális, ha *n* nagy és *p* kicsi.

Ökölszabály

- $n \geq 100$
- $np \leq 10$

A binomiális eloszlás közelítése Poissonnal - μ

- $n \geq 100$
- $np \leq 10$

μ kifejezése

$$\mu = n \cdot p$$

Összefoglalás

Ebben a fejezetben megvitattuk a:

- **Poisson eloszlás definícióját.**
- **A Poisson eloszlás feltételeit.**
- **A Poisson és a binomiális közötti különbséget.**
- **A binomiális Poisson közelítését.**

6-1. fejezet
Áttekintés

Áttekintés

A következő fejezetek a:

- **Folytonos változókról**
- **Normális eloszlásról szólnak**

Harang alakú
és szimmetrikus

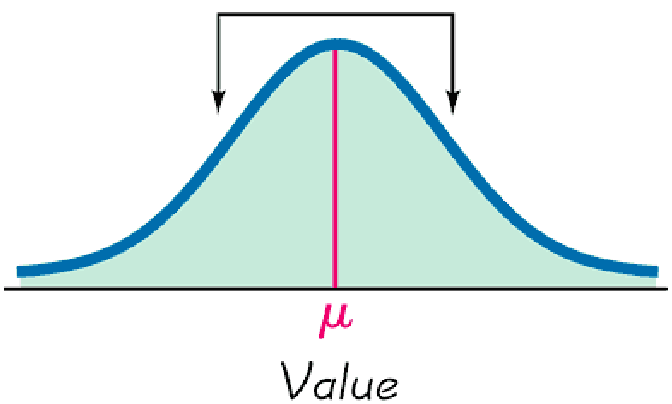

$$f(x) = \frac{e^{\frac{-1}{2}\left(\frac{x-\mu}{\sigma}\right)^2}}{\sigma\sqrt{2\pi}}$$

6-1 képlet

6-1 ábra

6-2. fejezet
A standard normális eloszlás

Kulcsfogalmak

Ebben a fejezetben a standard normális eloszlást mutatjuk be, aminek három fő tulajdonsága van:

1. Harang alakú.

2. Átlaga 0.

3. Szórása 1.

Nagyon fontos, hogy megtanuljuk, hogyan kell kiszámítani a standard normális eloszlás különböző részei alatti területeket (valószínűségeket vagy relatív gyakoriságot).

Definíció

- **Egy folytonos véletlen változó eloszlása egyenletes eloszlás, ha értékei egyenletesen oszlanak el valamilyen intervallumban. Az egyenletes eloszlás téglalap formájú.**

Definíció

- **Sűrűség függvény** egy folytonos valószínűség eloszlás görbéje. A következő tulajdonságokkal rendelkezik:

1. A görbe alatti teljes terület 1.
2. A görbe minden pontja 0 vagy annál nagyobb.

(A görbe soha nem eshet az x tengely alá.)

Terület és valószínűség

Mivel a görbe alatti terület 1, kapcsolat van a terület és a valószínűség között.

Példa

- Mivel az elemi statisztika előadások olyan izgalmasak, hosszuk 50 és 52 perc közötti egyenletes eloszlást mutat ☺.
- Neked 51.5 percnél el kell menned. Mi a valószínűsége annak, hogy lekésed a 6-os villamost?

A valószínűség kiszámítása a területből

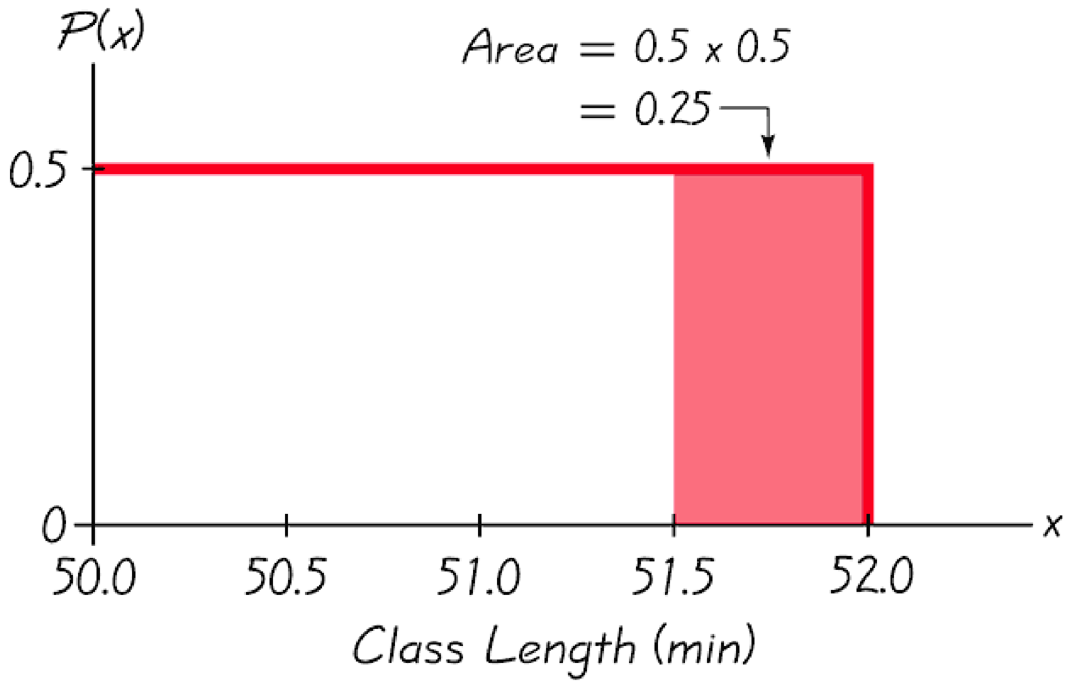

6-3. ábra

Példa - Hőmérők

Legyenek hőmérőink, amelyek átlagban 0-t mutatnak 1 fok szórással ha fagypontban lévő vízbe helyezzük őket. Számítsuk ki, mi a valószínűsége, hogy egy ilyen hőmérő kevesebb mint 1.58 fokot mutat, ha fagypontban lévő vízbe helyezzük.

Definíció

- A **standard normális eloszlás** **egy folytonos valószínűség eloszlás, aminek 0 az átlaga, szórása 1 és a sűrűség függvénye alatti terület is 1.**

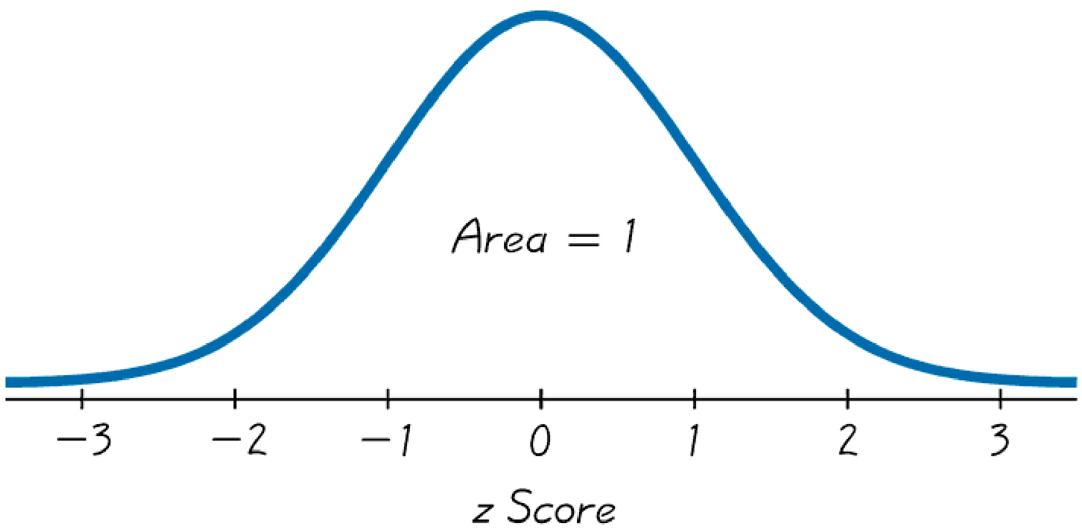

Példa – folyt.

P(*z* < 1.58) =

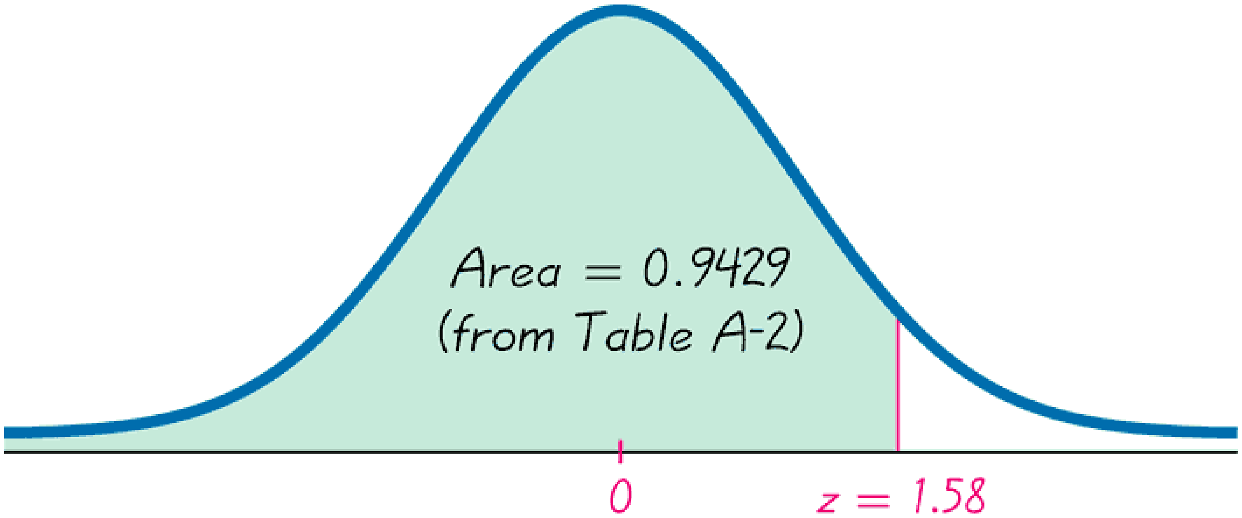

6-6. ábra

Standard Normál Eloszlás Táblázat

Table A-2 Standard Normal (*z*) Distribution: Cumulative Area from the LEFT

z	.00	.01	.02	.03	.04	.05	.06	.07	.08	.09
−3.50 and lower	.0001									
−3.4	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0003	.0002
−3.3	.0005	.0005	.0005	.0004	.0004	.0004	.0004	.0004	.0004	.0003
−3.2	.0007	.0007	.0006	.0006	.0006	.0006	.0006	.0005	.0005	.0005
−3.1	.0010	.0009	.0009	.0009	.0008	.0008	.0008	.0008	.0007	.0007
−3.0	.0013	.0013	.0013	.0012	.0012	.0011	.0011	.0011	.0010	.0010
−2.9	.0019	.0018	.0018	.0017	.0016	.0016	.0015	.0015	.0014	.0014
−2.8	.0026	.0025	.0024	.0023	.0023	.0022	.0021	.0021	.0020	.0019
−2.7	.0035	.0034	.0033	.0032	.0031	.0030	.0029	.0028	.0027	.0026
−2.6	.0047	.0045	.0044	.0043	.0041	.0040	.0039	.0038	.0037	.0036
−2.5	.0062	.0060	.0059	.0057	.0055	.0054	.0052	.0051	* .0049	.0048
−2.4	.0082	.0080	.0078	.0075	.0073	.0071	.0069	.0068	.0066	.0064
−2.3	.0107	.0104	.0102	.0099	.0096	.0094	.0091	.0089	.0087	.0084
−2.2	.0139	.0136	.0132	.0129	.0125	.0122	.0119	.0116	.0113	.0110
−2.1	.0179	.0174	.0170	.0166	.0162	.0158	.0154	.0150	.0146	.0143
−2.0	.0228	.0222	.0217	.0212	.0207	.0202	.0197	.0192	.0188	.0183
−1.9	.0287	.0281	.0274	.0268	.0262	.0256	.0250	.0244	.0239	.0233
−1.8	.0359	.0351	.0344	.0336	.0329	.0322	.0314	.0307	.0301	.0294
−1.7	.0446	.0436	.0427	.0418	.0409	.0401	.0392	.0384	.0375	.0367
−1.6	.0548	.0537	.0526	.0516	.0505	* .0495	.0485	.0475	.0465	.0455
−1.5	.0668	.0655	.0643	.0630	.0618	.0606	.0594	.0582	.0571	.0559

Példa – folyt.

P (z < 1.58) = 0.9429

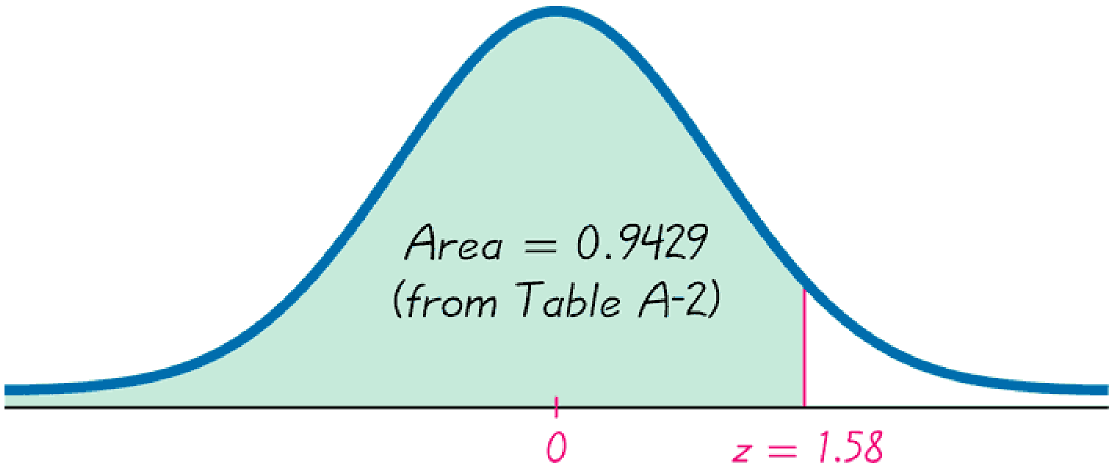

6-6. ábra

Példa – folyt.

$P(z < 1.58) = 0.9429$

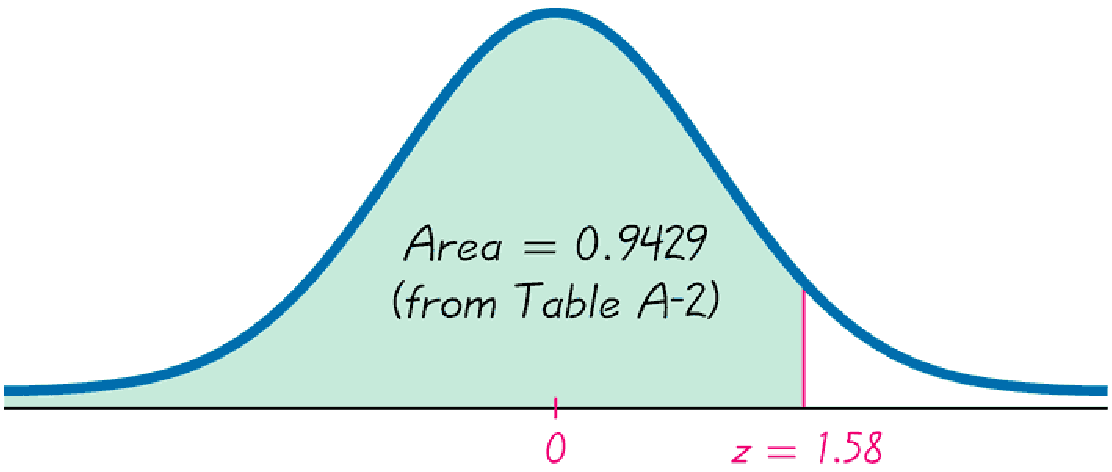

Annak a valószínűsége, hogy az egyik hőmérő kevesebb mint 1.58 fokot mutat 0.9429.

Példa – folyt.

P (z < 1.58) = 0.9429

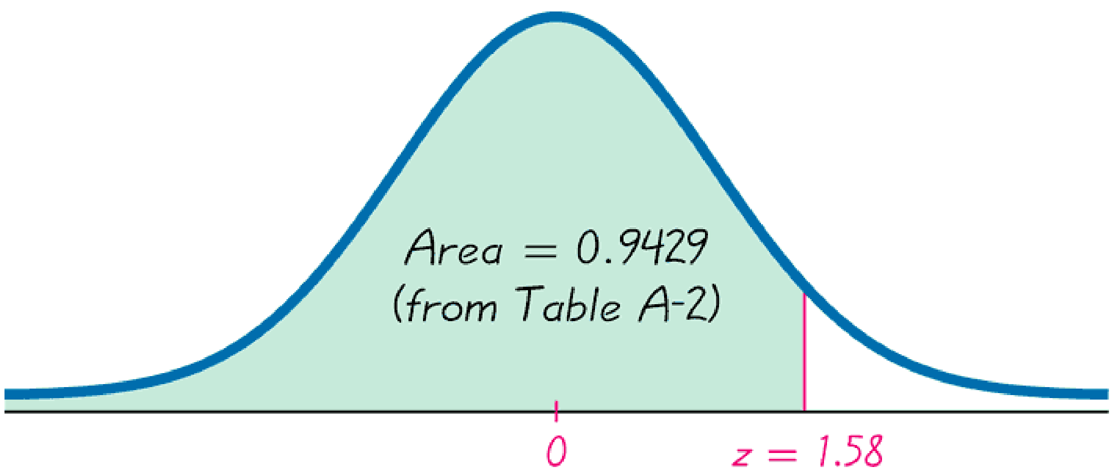

94.29%-a a hőmérőknek kevesebbet mutat mint 1.58 fok.

Példa – folyt.

Ugyanolyan hőmérők esetén mi a vsz.-e, hogy egy véletlenül választott hőmérő többet mutat mint –1.23 fok.

P (z > –1.23) = 0.8907

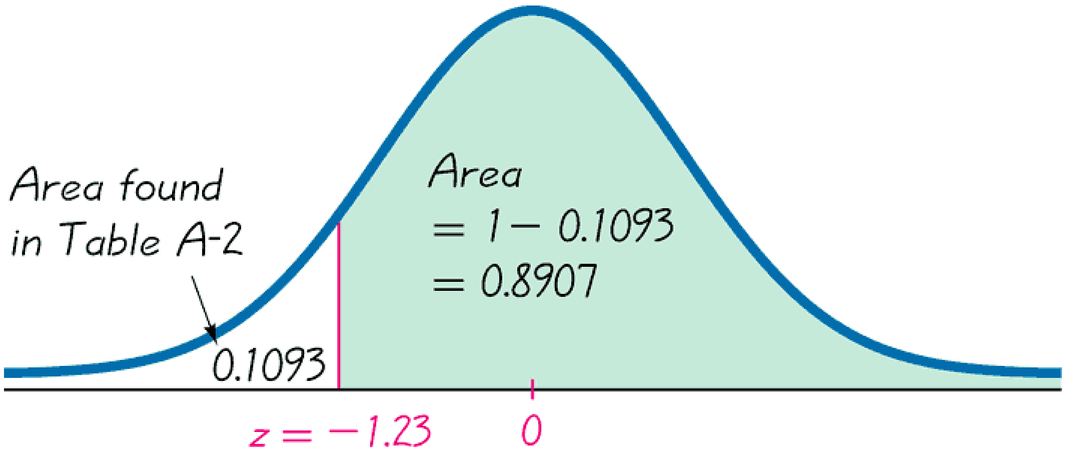

Példa – folyt.

P (z > –1.23) = 0.8907

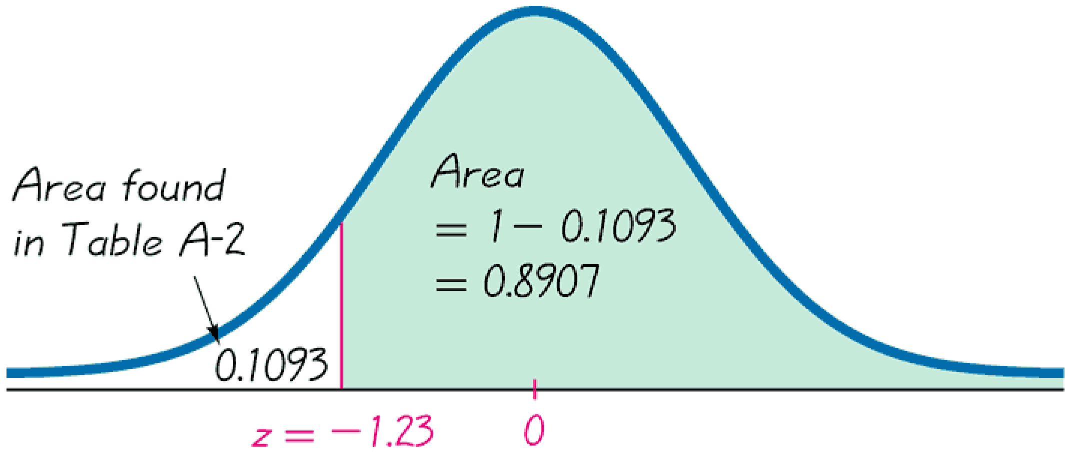

89.07%-a a hőmérőknek többet mutat mint –1.23 fok.

Példa – folyt.

Mi a vsz.-e, hogy egy véletlenül választott hőmérő –2.00 és 1.50 fokok közötti értéket mutat.

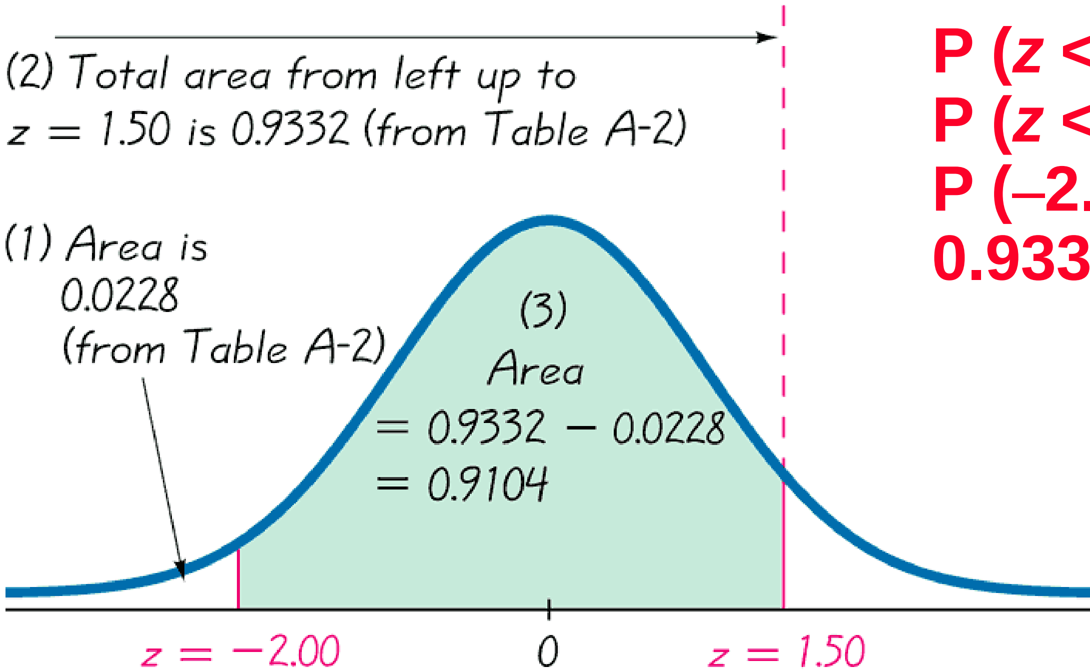

$P(z < -2.00) = 0.0228$
$P(z < 1.50) = 0.9332$
$P(-2.00 < z < 1.50) =$
$0.9332 - 0.0228 = 0.9104$

Annak a vsz.-e hogy a hőmérő – 2.00 és 1.50 fokok közötti értéket mutat 0.9104.

Jelölés

$$P(a < z < b)$$

jelöli annak a valószínűségét, hogy a *z* érték *a* és *b* közé esik.

$$P(z > a)$$

jelöli annak a valószínűségét, hogy egy *z* érték nagyobb mint *a*.

$$P(z < a)$$

jelöli annak a valószínűségét, hogy egy *z* érték kisebb mint *a*.

A *z* érték meghatározása a valószínűségből

Rajzolj egy haranggörbét és határozd meg azt a területet, ami egy adott valószínűséghez tartozik. Ha ez nem egy baloldalról kumulált terület lenne, akkor vezesd vissza valahogy a problémát ilyenre!

z érték meghatározása a valószínűséghez

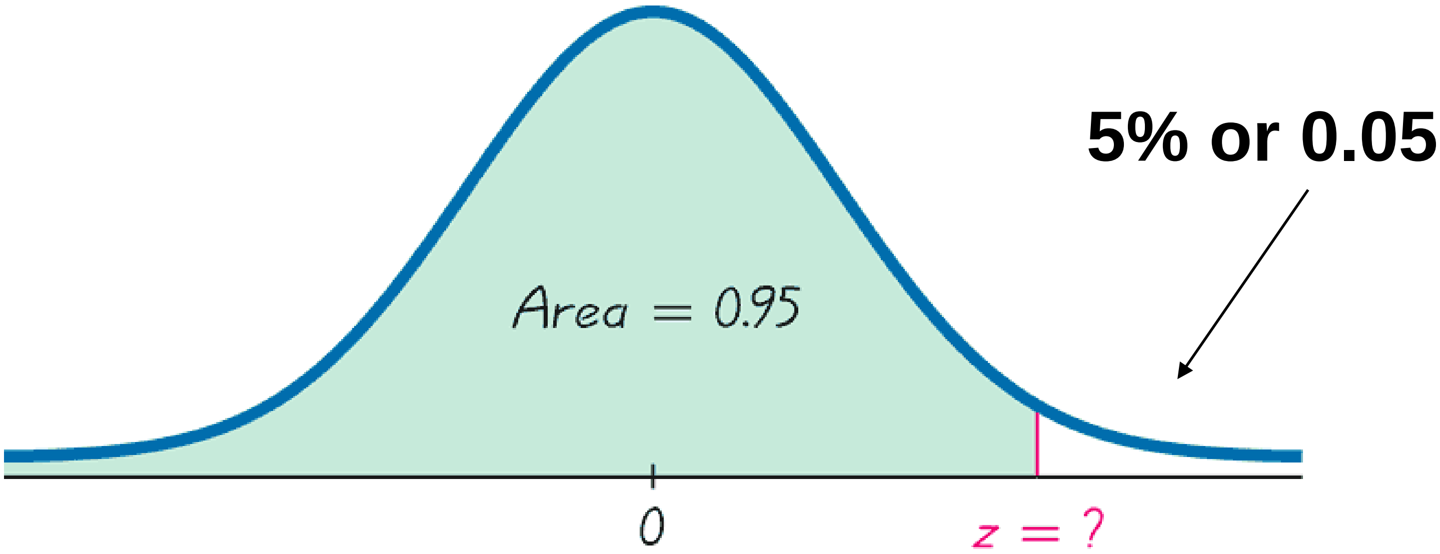

(*z* érték pozitív lesz)

6-10. ábra

A 95. Percentilis meghatározása

z érték meghatározása a valószínűséghez

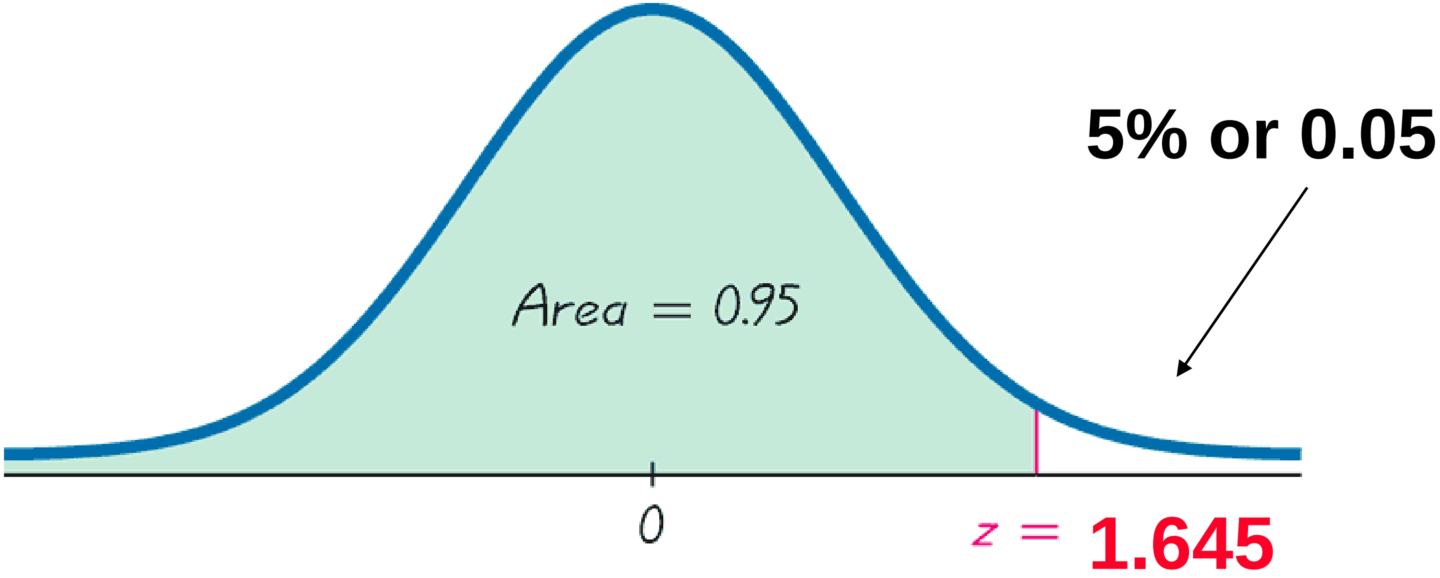

(*z* érték pozitív lesz)

6-10. ábra

A 95. Percentilis meghatározása

z érték meghatározása a valószínűséghez

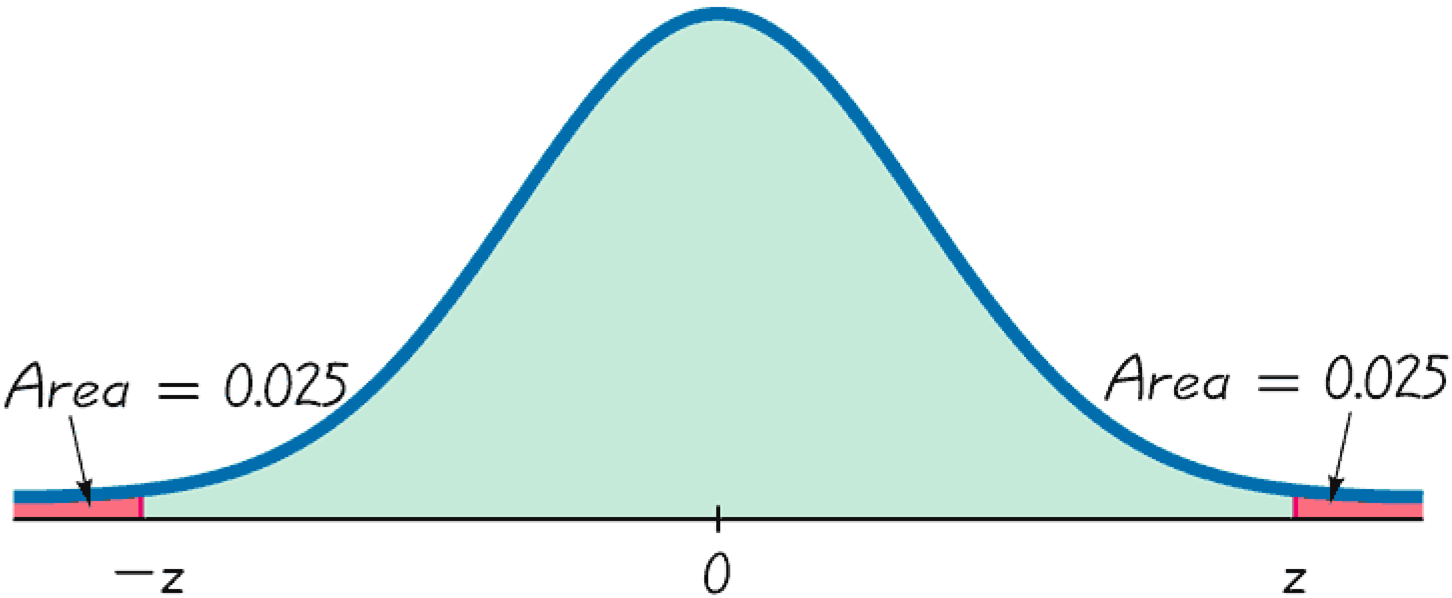

(Az egyik *z* érték negatív, a másik pozitív lesz)

6-11. ábra

Az alsó 2.5% és a felső 2.5% meghatározása

z érték meghatározása a valószínűséghez

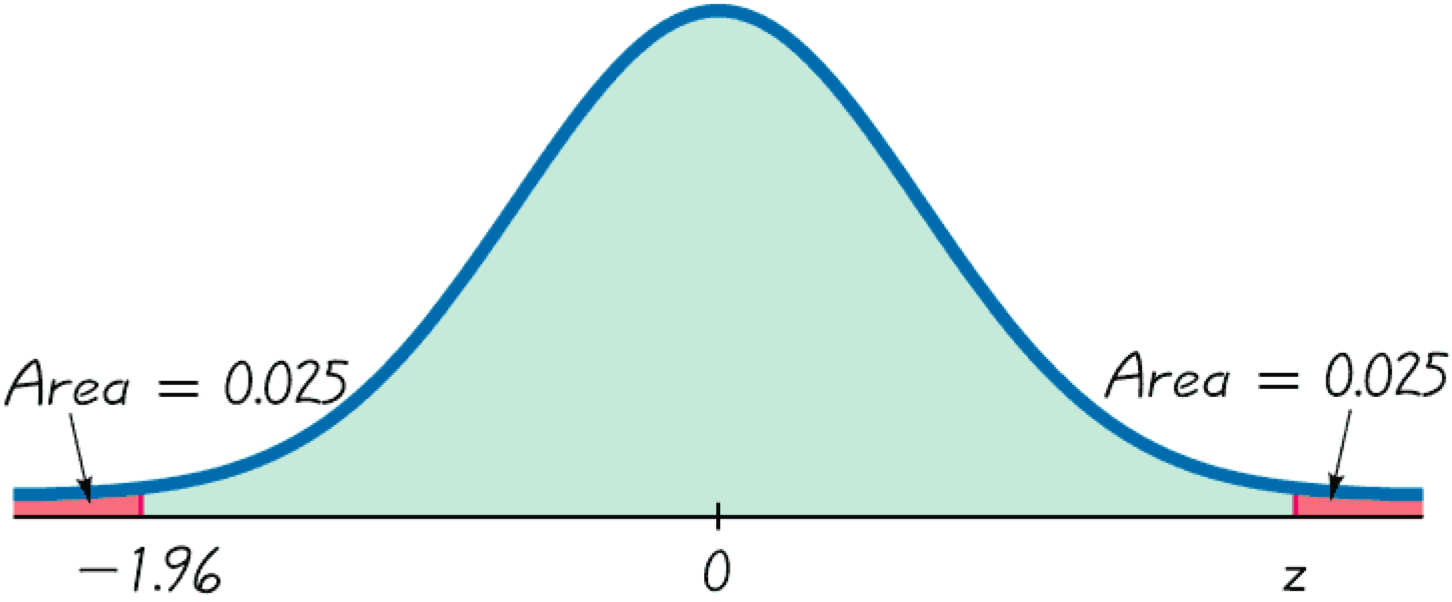

(Az egyik *z* érték negatív, a másik pozitív lesz)

6-11. ábra

Az alsó 2.5% és a felső 2.5% meghatározása

z érték meghatározása a valószínűséghez

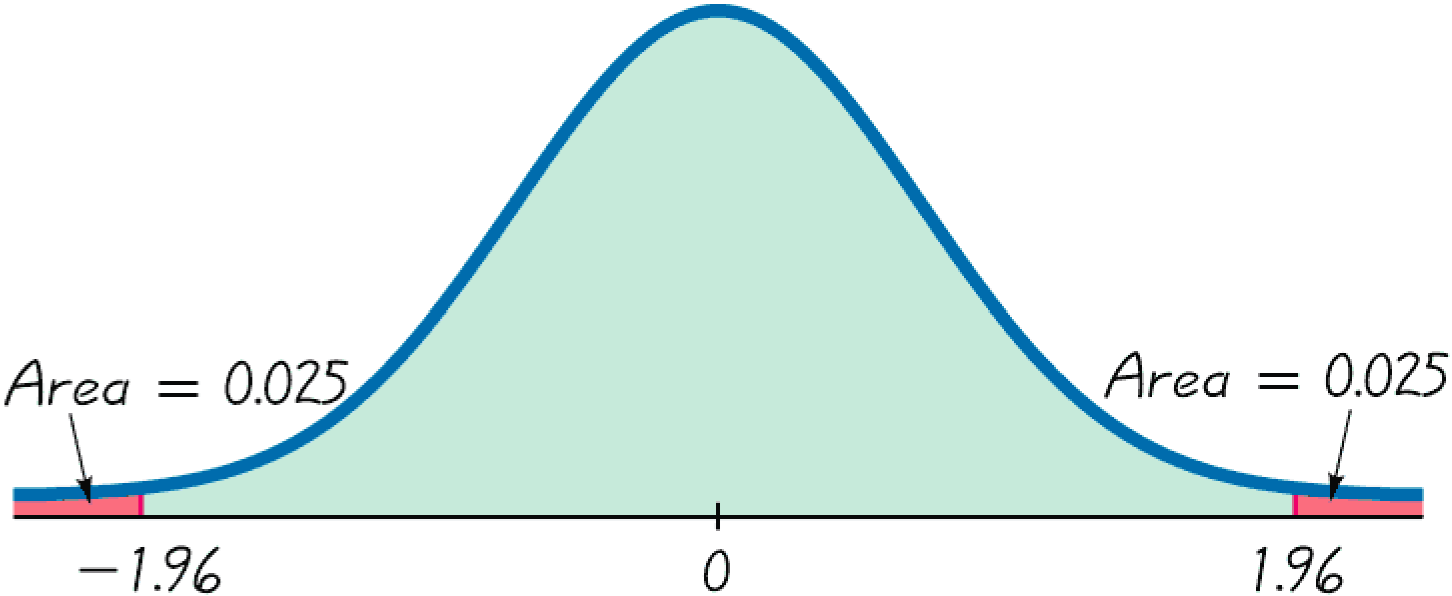

(Az egyik *z* érték negatív, a másik pozitív lesz)

6-11. ábra

Az alsó 2.5% és a felső 2.5% meghatározása

Összefoglalás

Ebben a fejezetben megvitattuk:

- **A sűrűség függvényt.**
- **A terület és a valószínűség közti kapcsolat**
- **Standard normális eloszlás.**